

KIBRIS'TA 1931 İSYANI VE YANKILARI

İZZET ÖZTOPRAK*

Lozan Barış Antlaşması'nın Kıbrıs ile ilgili üç maddesi vardır. Bunlar 16, 20 ve 21. maddelerdir. 16. madde de özet olarak "Türkiye'nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bu araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklarından vazgeçtiğini" denilmekte 20. madde de ise; "Türkiye, Britanya Hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrinisani 1914'te ilân olunan ilhakı tanıdığını beyan eder" ifadesi yer almaktadır. Bundan önce Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya ve müttefikleri safında katılmış olması üzerine de İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak etmiştir. 26. maddede ise, özet olarak "5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs adasında yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, yerel kanunun saptadığı koşullar içinde, İngiliz uyrukluğunu edinecekler ve bu kimseler Türk uyrukluğunu yitireceklerdir..." denilmektedir¹.

Bu maddelerin ışığında, özellikle de 20. madde ile 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Antlaşması'yla Kıbrıs'ta İngiliz egemenliği resmileşmiş oluyordu. Bu antlaşma 6 Ağustos 1924'te İngiltere tarafından onaylandı. Bu gelişmeyi takip eden önemli bir husus, 1925 yılında Kıbrıs anayasasında yapılan değişiklik idi. İngiltere'de 1924 Kasım'ında yapılan seçimlerde İşçi Partisi'nin Kıbrıs'ın statüsünde yaptığı değişiklik Kıbrıslı Rumlar'ın isteğinin çok gerisinde kaldı ve Kıbrıs'ı sadece bir "Taç Kolonisi"ne (Crown-Colony) dönüştürdü. 10 Mart 1925 tarihinde Kıbrıs'ın bir "Taç Kolonisi" durumuna getirilmesi, Kıbrıs anayasasında yapılan değişikliğin sonucuydu. 6 Şubat tarihli bir "Order in Council" ile anayasada yapılan değişiklikler 1 Mayıs 1925 tarihli Kıbrıs Resmi Gazetesi'nde (Cyprus Gazette) yayınlanmıştı ve şunları içeriyordu²: 18 üyeden oluşan Teşrii Meclis'in üye sayısı 24'e yükseltiliyordu. Fakat bu artış sadece Rumların ve İngilizlerin lehine idi. Meclisteki Rum üye

* Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğretim üyesi.

¹ Bu maddelerle ilgili olarak; M. Cemil (Bilsel), Lozan, İstanbul 1933, C. II, s. 589.

² Hill, George F; A History of Cyprus, C. 4, s. 427-429; Ayrıca, Royal Institute of International Affairs The Middle East, A. Political and Economic Survey, London 1950, s. 132.

sayısı 9'dan 12'ye ve hükümetin tayin ettiği resmi (Official) üyelerin adedi de 6'dan 9'a yükseltildi. Vali Meclis'in başkanıydı. Türk üye adedi hiçbir değişikliğe uğramamış, 1882 anayasasında olduğu gibi 3 kişi olarak kalmıştı. Bu durum Türk topluluğu için haksızlıktı³. Fakat Rum üyelerin sayısındaki artışta "resmi üyelerin" sayısı artırılarak dengelenmiş oluyordu: "resmi üyeler" ile Türk üyelerin toplamı, Rum üyelerin toplamına eşitleniyordu. Bu durumda karar meclis başkanı olan İngiliz valiye kalıyordu. Aslında 10 Mart 1925 tarihinden itibaren Yüksek Komiserlik de kaldırılmış, yerine valilik makamı oluşturularak 1 Mayıs 1925'ten geçerli olmak üzere Kıbrıs'ın ilk valisi olarak Sir Malcolm Stevenson atanmıştı. Vali aynı zamanda Kıbrıs'ın başkomutanı rütbesine sahipti⁴. Bu önemli değişikliklerden önce, 1920'lerden başlayan birçok Rum istek ve önerilerinin yazılı, gerektiğinde sözlü olarak İngiltere Sömürgeler Bakanı'na iletilerek ısrarlı olduğunu görmekteyiz. 22 Aralık 1922'de Başpiskopos Kyrillos, Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği bir muhtura ile adada tam anlamıyla özerk bir yönetim kurulmasını, ada halkının temsil edildiği Yasama Meclis'i dışında Yürütme Konseyi'nin yanısıra, yönetim mekanizmalarında da nüfusları oranında katılmalarını istiyordu. Bu durumda nüfus oranları esas olacağından Rumların çoğunluğu oluşturmaları nedeniyle her türlü idari ve siyasi yetki ellerine geçmiş olacaktı.

6 Şubat 1923'te Kyrillos'un muhturasına Sömürgeler Bakanlığı'nca verilen yanıtta, Kıbrıs halkının istenildiği ölçüde geniş siyasal özgürlüklerden yararlanabilecek siyasal olgunluğa sahip bulunmadığı, bildirilmiştir⁵. Bu gelişmeyi Araoquzos adlı birinin Sömürgeler Bakanlığı'na başvurusu izledi. Amaç, 6 Şubat 1923 tarihli İngiliz görüşünün geçersizliğini kanıtlamaktı. Araoquzos, mektubunda Rumların yetenek ve olgunluğundan söz ediyor, Kıbrıs halkının

³ Ahmet Gazioğlu; İngiliz idaresinde Kıbrıs, 1878-1960, I, İstanbul, s. 59.

⁴ Ahmet Gazioğlu; a.g.e., s. 33; Dr. Şükrü, Torun; Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında Kıbrıs'ın Politik durumu, İstanbul, 1956, s. 59-60. Ayrıca; Ronald, Storrs; Orientations, Taçgey, Debeş (Çev.) Ronald Storrs'un Kıbrıs Anıları, 1926-1932, KKTC, 1993, s. 22 ve 37. Şükrü, S. Gürel; Kıbrıs Tarihi (1878-1960) I, Kaynak Yayınları, Kasım 1984 Ankara, s. 122-123.

Yapılan değişiklik içinde ayrıca şunlarda bulunuyordu:

Kavanin Meclisi'nin şu kayıtlarla yetkileri kısıldı; 1- Kavaninin Meclis'i ada gelirlerini ilgilendiren bir konunun projesini hazırlayıp vaz'edemiyordu. 2- Daha önce hükümetin muvafakatini almadan vergi tayin edemiyordu. 3- Bütçede gösterilen masrafların büyük kısmı meclisin kontrolü dışında bırakılıyor ve böylece Kavanin Meclis'i bütçede kayıtlı giderlerin tümü üzerinde kontrol yetkisine sahip olamıyordu. 4- Meclis bütçesinin hazırlanmasında da bir rol almıyordu.

⁵ Hill, George; a.g.e., s. 426; Şükrü Gürel, a.g.e., s. 120 ve Ahmet, Gazioğlu; a.g.e., s. 57.

kendilerine serbesti verilen diğer birçok İngiliz sömürge halkından daha uygar bir topluluk olduğunu ve azınlık haklarının Türklere mecliste nüfus oranına uygun temsilcilik verilerek tanınmış olacağını bildiriyordu⁶.

Araozuzos'un bu mektubuna Sömürgeler Bakanlığı'nın 14 Ağustos 1923'te verdiği yanıtta, Yasama Meclisi'ndeki Rum üye adedinin çoğaltulmasının, memur üyelerin sayısının artırılarak dengelenmesini gerektireceğini, bunun yapılmamasının ise Türkleri güvenlik endişesine düşüreceğini, bildiriliyordu. Ayrıca idari işlerde yüksek makamlara alınacak olanların hem yeterli derecede ehliyetli hem de ırki tarafgirlikten uzak kalmalarının şart olduğu da yer almıştı⁷.

Rumların İngiliz Hükümeti katındaki girişimleri bunlarla kalmadı. Bu doğrultudaki bir başka girişim 20 Temmuz 1929 seçimi sonucunda iktidara gelen İşçi Partisi'ne verilen muhtura idi. Londra'ya giden heyette Kitium piskoposu, Stavrinakis ve Zenon Rossidis bulunmakta idi. Heyetin 18 Ekim 1929'da Sir John Shuckburgh'a takdim ettiği muhturanın özeti Avam Kamarası üyelerine de dağıtılmıştı. Rum muhturasında istemler olarak, Yasama Meclisi'yle İcra Meclisi'nde çoğunluğu Rumların oluşturması, Kıbrıs Valisi'nin yetkilerinin sadece yasaların onaylanmasını kabul etmemek hakkıyla sınırlandırılması hususları yer almıştı⁸. Dönemin Sömürgeler Bakanı Lord Passfield 25 Ekim'de Rum heyetini kabul etmişti. Bu görüşmelerin tutanağından anlaşıldığı üzere Rum kurulu, Passfield'den muhturada anayasa değişikliklerinin de ötesinde "enosis" isteğinde bulunmuş; Passfield ise "enosis" in mümkün olamayacağını, öteki isteklerin ise ancak hükümetine danıştıktan sonra yanıtlanabilmesinin mümkün olduğunu Rum kuruluna bildirmiştir⁹. Bu sözlü yanıt Passfield'in Rumlara verdiği resmi yazılı cevap izlemiştir. 28 Kasım 1929 tarihli bu yanıtta, Rum isteklerine olumlu cevap vermenin olanaksızlığı dile getiriliyor, böyle bir deney için zamanın çok erken olduğu

⁶ Ahmet Gazioğlu; a.g.e., s. 57-58 Hill, George; a.g.e., s. 427.

⁷ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 120-121.

⁸ Ahmet Gazioğlu; a.g.e., s. 61-62; Bundan önce 1 Ağustos 1928'de Sömürgeler Bakanı Amery bir muhturaya verdiği yanıtta Yunan isteklerinin önünü almak için "ilhak meselesi kati olarak kapanmıştır" dedi. Aynı gün Times gazetesi şu hükme varan bir makale yayınladı"... Kıbrıs ve Rodos'un Yunanistanla birleşmesi fikri kaybolmaya mahkumdur "Şükrü, Torun; a.g.e., s. 97.

⁹ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 128.

kayd ediliyor, Kıbrıs'ın gereksiniminin daha az siyasal tartışma ve daha çok iş olduğu vurgulanıyordu¹⁰.

Kıbrıslı Rumlar, İngiliz İşçi Partisi'nin bu olumsuz tutumuna karşın 1930 ve 1931 yılları boyunca da "enosis" ve anayasal değişiklik isteklerini sürdürmekten geri kalmadılar. Önemli bir gelişme ise Temmuz 1930'da yaşandı. Rumlar, 1930 Mayıs'ında Yunanistan'ın bağımsızlığının 100. yıl dönümünü Kıbrıs'ta kutlarken, bu olay dolayısıyla beşyüze yakın imzalı dilekçenin¹¹ İngiliz Kralı'nın doğum gününde Vali Henniker Heaton'a verildiğini ve valinin bu dilekçeye Başpiskopos'un bir mektubunu da ekleyerek 2 Temmuz 1930'da Londra'ya gönderdiğini görüyoruz. Bu dilekçenin özü "Kıbrıs'ın tüm Rum nüfusunun Yunanistan ile birleşme kararı" diye kışkırtıcılar tarafından parlak bir fikir olarak ortaya konan hikaye idi¹². Bu arada Yunan ve Kıbrıs basınında "enosis" ya da bu olmazsa "anayasal değişiklik" doğrultusunda yoğun bir kampanya sürdürüldü. 23 Temmuz 1931 tarihli bir yazıyla Rumların bu toplu dilekçesini yanıtlayan Lord Passfield, validen şu mesajının Kıbrıslı Rumlara iletilmesini istiyordu: "Daha önce söylediklerime ilave edecek bir şey yoktur. Majestelerinin hükümeti Kıbrıs'ın Yunanistan'a bırakılması isteğine boyun eğemez..."¹³.

Ekim 15'te (1930) yapılan seçimlerde Kıbrıs'ta sorunların çözümünde tek çare Yunanistan ile birleşmektir diyenler önemli bir başarı kazandılar. Bu sırada Sömürgeler Bakan yardımcısı Drummond Shields Kıbrıs'a gelmiş, ilk yaptığı açıklama Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşme konusunda kendisinin yetkili olmadığı biçiminde idi. Metropolitan Nikodemos Mylonas'a ada nüfusunun % 80'ini oluşturan Yunan asıllıların tek arzularının Yunanistan'la birleşmek olduğu konusunu ısrarla vurgulamasının yanısıra belediyenin İslâm üyesi Zekai Bey'in Türk görüşü olarak böyle bir birleşmeyi şiddetle protesto ettiği, bu durumda ne hayat hakkının ne de adaletin var olamayacağını be-

¹⁰ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 128.

¹¹ Söz konusu dilekçenin imzalanmasıyla ilgili olarak George, Hill; şu son derece ilginç ve önemli cümlelere yer veriyor, "Kilisenin tüm ağırlığı ile desteklediği bu karar imza için 496 köy, kasaba ve şehrin yönetim komisyonlarına gönderildi. Bunlardan 378'inde tüm komisyon üyeleri imzaladı. 66'ında tüm komisyon üyeleri reddetti. 52'inde genellikle muhtarlar olmak üzere bir kısım üyeler imzalamadılar. İmzalayanların bir çoğu bunu baskı altında yaptılar. 102 köye ise nedense imza için gönderilmedi. İki önemli köyün muhtarı "Biz birliği onaylamıyoruz biz Yunanistan'ı istemiyoruz, biz İngiltere'nin bizi yönetmesini istiyoruz. Kim Yunanistan'ı istiyorsa bizi burada bırakıp, kendileri oraya gitsinler..." Hill, George; a.g.e., s. 544.

¹² Hill, George; a.g.e., s. 544.

¹³ Hill, George; a.g.e., s. 544; Şükrü, Gürel, a.g.e., s. 129.

lirttiği ve hiçbir uluslararası yasanın, bir ülkenin benzerlik içeriyor diye bir başka ülke ile birleşmesine izin vermeyeceğini açıkladığı görüldü¹⁴. Bu iddialar karşısında Drummond Shields cevap olarak kısaca şunları belirtti; Hiçbir İngiliz Hükümeti böyle bir birleşme için Parlamento'nun desteğini alamaz, öneremez. Biz Kıbrıslıların kendi ilişkileri içinde toplulaşmalarını arzu ediyoruz. Yasaların yapılmasında ve yönetimlerin oluşturulmasında, sorumlulukların paylaşılmasında birliktelik olmalıdır. Sömürgeler Bakanı'nın kimi sözleri açık bir tehditin ifadesiydi. Çünkü o, konuşmasının bir yerinde Başpiskopos'un yüzüne, "İngiliz idaresine karşı özellikle bazı kilise çevrelerince çok acı ve hoş olmayan şeyler söylenmiştir. Başka güçlere ait kolonilerde bu tür konuşmalara hiçbir zaman izin verilmez. Çok fazla tolerans gösterilmiş ise de bunun bir sınırı vardır..." demiştir. Bu açıklamalara büyük bir olasılıkla içinde bulunulan koşulların bunlar başta ekonomik krizin etkisi olmak üzere Yunanistan'a bel bağlanmış olmanın verdiği güven ve cesaret idetkisiyle olmalıdır ki Başpiskopos, Drummond Shields'e bir yazı yazarak (10 Kasım 1930) Yunanistan ile birleşmenin Kıbrıs halkının vazgeçilmez arzusu olduğunu ifade etti¹⁵. Rumların Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi konusunda giderek artan oranda girişimlerinin yoğunlaştığı 1930'lu yıllarda Kıbrıs Valisi Storrs Londra'ya gizli mesajlar gönderiyordu. Bunlardan biri 1931 Şubat'ında yollandı ve Kıbrıs adasındaki "enosis" eylemleriyle Yunanistan'ın ve bu devletin Kıbrıs'taki konsolosunun organik bağı bulunduğunu içeriyordu. Nisan sonunda İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda, Storrs'un Kıbrıs'taki Yunan konsolosu Kyrou ile ilgili kaygılarını doğrular nitelikteydi. Bu yazıda, Atina'daki büyükelçi Ramsey'den alınan bilgiler aktarılıyor ve Kyrou'nun Yunanistan'da yayınlanan ve "enosis" destekçiliği ile bilinen Hestia gazetesiyle olan bağları açıklanıyordu¹⁶. İngiliz vali Londra ile yaptığı resmi yazışmalarda M. Aleksander Kyrou konusuna ilişkin olarak vermiş olduğu dikkat çekici bilgileri kendi anı kitabında da uzun uzadıya belirtmektedir. Buna göre Kyrou, Atina'da yayınlanmakta olan "Ocak" dergisinin sahibi aileye mensuptu. Bir ara Yunan Dışişleri Bakanı'nun özel sekreterliğini de yapmış olan Kyrou, Kıbrıs'a gelir gelmez ilk iş olarak Yunan Konsolosluğu'nu Larnaka'dan politik merkez olan Lefkoşa'ya taşıdı.

¹⁴ Hill, George, a.g.e., s. 545.

¹⁵ Bu tür görüşme ve yazışmalar bir iki kez daha devam etti. Her seferinde Rumlar ısrarlı oldular. İngilizler de açık bir biçimde bu ısrarlı talepleri geri çevirdiler; Hill, George, a.g.e., s. 545-546.

¹⁶ Şükrü Gürel, a.g.e., s. 119.

Bunun arkasından da çeşitli kışkırtmacılarla (dini, milli vs alanlarda) yakın temaslarda bulunmaya başlayarak Haziran 1931'de açık toplantılara "Yunan milli marşını çalarak ve enosis haykırışlarında bulunarak katılma cüretini" gösterdi¹⁷. Gelişmeler, Kıbrıs Valisi Ronald Storrs'un Londra'ya çeşitli kez başvurmasına neden olur; amaç Kyrou'nun her geçen gün yoğunlaşan Kıbrıs adasındaki İngiliz düşmanlığı yönündeki faaliyetlerinin önüne geçebilmek için O'nun görevinden alınmasını yani Yunanistan'a dönmesini sağlamaktır¹⁸.

Kyrou'nun Yunanistan'la açık bağlantısının yanısıra, Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili girişimlerine hız verdiğini, bazı görevli ve emekli subaylardan kurulu bir örgütün "enosis" için çalışmalarına başladığını, üç Yunanlı subayın 1931 Ağustosunda Kıbrıs'a giderek Yunan konsolosu (Kyrou) ve Kıbrıs Başpiskoposu ile görüşmeler yaptıklarını, birlikte getirdikleri bazı yayınları da dağıttıklarını görüyoruz¹⁹. Bu tür çalışmaları destekler nitelikli olması bakımından, Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile olan organik bağlarını saptamak hususunda son bir örneği de Kıbrıs'taki eğitimle kilisenin tutumuna değinerek veriyoruz. Kıbrıs'taki eğitimin içeriği ve niteliği konusunda İngiliz valisi şunları anlatıyor: "...okullarda açık bir İngiliz düşmanlığı değil fakat etkin bir Helenleştirme faaliyeti mevcuttu... tüm Rum ilkokullarında, Analitik Program denilen Yunanistan'da hazırlanan bir sistem kullanılıyordu. Atina'daki seçim encümeninin onayladığı kitaplar hariç hiçbir yardımcı kitap kullanımına izin verilemezdi. Cimnasiumlar ve öğretmen koleji Yunan Eğitim Bakanlığı'nın kural ve talimatları altında, faaliyet gösterirler. Sınıfları Yunan Kralı Konstantin ve Kraliçe Sofhie'nin Venizelos'un resimleri süsler. Her tarafta Yunanistan'ın büyük detaylı ve modern haritaları göze çarpar..."²⁰.

Öte yandan Yunanistan ile Kıbrıs Rumları'nın bu çok yakın ve sıkı ilişkilerinde önemli bir rol oynayan kurum da, kilise idi. Kıbrıslı Rumlar'ın sportif faaliyetlere karışıp karışmamaları konusuna değin çok çeşitli ve yönlü konu-

¹⁷ Taçgey, Debeş (Çevr.); Ronald Storrs'un Kıbrıs Anıları, s. 101-102.

¹⁸ Taçgey, Debeş (Çevr.); a.g.e., s. 102. Ronald Storrs'un bu çabalarına ve Venizelos'tan söz almış olmasına karşın Kyrou ancak 1931 isyanı sırasında 22 Ekim'de Kıbrıs'ı terk edecektir. Vali Storrs, anılarında Kyrou ile ilgili olarak 1931 yazında Londra'da Venizelos'a şunları söylediğini aktarıyor "...(Venizelos) açık sözlü ve dostça konuşuyordu... Kyrou'nun derhal Kıbrıs'tan alınacağına dair bana söz verdi. Derhalden ne kast ettiğini sorunca Ağustos sonu olarak cevapladı..." a.g.e., s. 102.

¹⁹ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 119.

²⁰ Taçgey, Debeş; (Çev.) a.g.e., s. 30.

ları tartışan kilise, bazı konularda gizlice Venizelos'a ve Yunanistan kilisesine danışma ihtiyacını duymuştu²¹. Bu durumda, yukarıda işaret edilen eğitim programlarının yapısıyla kilisenin konumu birlikte düşünüldüğünde Kıbrıslı Rumların Yunanistan ile birleşme konusunda isyandan çok daha önce bir çeşit alt yapı hazırlığı içerisinde oldukları sonucunu çıkarmak herhalde bir gerçeği ifade etmekteydi.

Kıbrıs isyanı öncesinde ekonomik koşulların toplum üzerinde yarattığı etkiler konusuna değinmek gerekiyor. İngiltere, "Kıbrıs gelir fazlasına" 1855 yılında Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'dan almış bulunduğu borçlara karşılık olarak el koymaktaydı. Bu konu, özellikle Kıbrıslı Rumlar arasında tepki yaratmaktaydı. 1927 yılı bütçesinin Yasama Konseyi'nde reddedilmesi, yeni bir düzenlemeyi getirdi. İngiliz hükümetinin yeni kararıyla Kıbrıs kolonisine verilmekte olan yıllık yardım 50.000 sterlinden 92.800 sterline çıkarılmış, böylece net artış 42.800 sterlin olmuştu. Fakat bu net artış Osmanlı borcuna karşılık olarak el konulmakta olan gelire eşit olduğu için, bu karar uygulamada Kıbrıs adasının gelirine el konulmayacağı anlamına geliyordu. Ancak İngiliz hükümeti bunu, İngiliz bütçesine "İmparatorluğun savunmasına yıllık katkı" adı altında yeni bir ödentiği Kıbrıs'ın yüklenmesi koşuluyla yapıyordu ki, bu da 10.000 sterlin tutmaktaydı²². "Gelir fazlası" ya da "Kıbrıs Geliri" sorunu uzun süre İngiltere'nin Kıbrıs politikasında önemli bir konu olarak yer almıştır. Çünkü, sorun 1927, 1930 ve 1931 yıllarında Kıbrıs isyanının çıkmasına değin sürüp gitmiştir. Söz konusu düzenlemenin Kıbrıs halkı üzerinde yarattığı hoşnutsuzluk çeşitli tepkilerle kendini gösterdi. Bu hususla ilgili olarak Kıbrıslı delegeler 1914'ten 1928'e kadar ödedikleri 588.000 sterlinin iadesi gerektiğini ileri sürünce, Sömürgeler Bakanı Lord Passfield şu cevabı vermiştir: "Kıbrıs Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs edilmiş bir ülke olarak Osmanlı borçlarının nisbi bir kısmının ödenmesiyle mükellef kılınmak iktiza eder"²³.

1929 yılında başlayıp 1930 ve 1931'de de süren büyük ekonomik bunalımın olumsuz etkileri altında önemli sıkıntılara düşen Kıbrıs halkı sonuçta İngiliz hükümetinden "Kıbrıs Geliri" konusunda kesin bir olumsuz yanıt alırken, bir yandan da Kıbrıslıların güçlüklerini artıran yeni bir vergi daha

²¹ Taçgev, Debeş; (Çev.) a.g.e., s. 77.

²² Şükrü Torun; a.g.e., s. 99; Şükrü Gürel; a.g.e., s. 131; Royal Institute of International Affairs The Middle East, A Political and Economic Survey, London 1950, s. 133.

²³ Şükrü Torun; a.g.e., s. 57-58. Konunun ayrıntısı için; Şükrü Gürel; a.g.e., s. 131-134.

ortaya çıkmıştı. 1931 yılında İngiltere, yeni bir gümrük vergisi koymak için girişimde bulununca Kıbrıslıların konseydeki temsilcileri ki bunların içinde bir Türk üye olarak Necati Bey de bulunuyordu, bu vergiyi reddettiler. 11 Ağustos 1931 tarihinde Yasama Konseyi'nce kabul edilmeyen Gümrük Vergisi Yasası, bir "Order in Council" ile yürürlüğe sokulmuştu²⁴. Bu kararın Kıbrıs'taki etkileri hemen kendisini gösterdi; ada yönetimine karşı oluşan direnişi daha da keskinleştirdi.

11 Eylül'de Limasol'de konuşan Kition Piskoposu Nicodemos, Kıbrıs halkını İngiliz yönetimine vergi ödemekten kaçınmaya ve kokuşmuş İngilizleri adadan çıkarmaya çağırırdı. Bir gün sonra Yasama Konseyi'nin Rum üyeleri manifesto hazırlayarak, yayınlamaya karar verdiler. 3 Ekim'de de Rum Ulusal Örgütü ve Yasama Konseyi üyeleri Başpiskoposlukta toplanarak, manifestoyu hazırlamaya koyuldular ve vergilerin ödenmemesiyle Gümrük vergisi yasası dolayısıyla sağlanacak hükümet gelirini azaltmak üzere ithal malı satın alınmamasının halktan istenmesini görüştüler²⁵. 17 Ekim 1931 tarihi Kıbrıs isyanıyla ilgili önemli bir gündür. Çünkü, o gün ok yaydan çıkacak ve 21 Ekim günü isyanın başlamasında eylemsel en önemli adımı ve kıvılcımı oluşturacaktır. Bu tarihte Nicodemos, Rum ileri gelenlerine kendisinin kaleme aldığı manifestoyu okudu, manifesto genellikle kabul edildi. Ancak bir hafta içinde yeniden gözden geçirilmesine ve kararlaştırılacak tarihte hep birlikte istifa edilmesine karar verildi. Fakat, Nicodemos buna uymayarak hemen ertesi günü, önceki günün tarihiyle ve kendi imzasıyla manifestoyu dağıttı. Piskopos Nicodemos manifestoya ilişkin bir mektupla Yasama Meclis'i üyeliğinden istifa ettiğini de duyurdu. Nicodemos'un bu girişimi kendisiyle Yasama

²⁴ Hill, Georg; a.g.e., s. 547 İngiltere'nin Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs anılarında bu vergi konusuyla ilgili olarak şunları belirtiyor; "...1931 bütçesini dengelemek için çok kısıtlı olan Rezerve Fonuna dokunulmak istenmiyorsa ilave gelir bulmak zorunda kalınılmıştı. Resmî görevlilerden üç Rum ve bir Türk'ten oluşan karma bir komisyonu bu soruna bir çözüm bulmak için atadım. Bu komisyon devlet maaşlarının gelirlerine vergi ve bazı gümrük değişiklikleri yapılmasını önerdi. Gümrük tarifelerindeki bu değişiklik, kanun tasarısı halinde meclise sunuldu. Tasarı Rum çoğunluk tarafından reddedildi... Türk üye de maalesef ırkının ezeli düşmanlarıyla birlikte oy kullanmıştı "Taçgey, Debeş; (Çevr.) a.g.e., s. 100.

²⁵ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 126 Bu toplantılarla ilgili olarak Ronald Storrs, anılarında, şunları yazıyor. "Eylül ortalarında Piskopos Rum meclis üyelerini İngiliz parlamentosunda yapılan bir konuşmayı ve son Order in Council'i değerlendirmek için gizli toplantıya çağırır. Rum üyeler Milli Komite'ninde onaylaması halinde topluma, fazla vergi ödememeyi ve İngiliz mallarını protesto etmeyi resmen çağrıda bulunma kararı almıştır... İki hafta sonra Meclis ve bu Milli Komite üyeleri Lefkoşa'da Başpiskoposluk'ta toplanıp bu karar üzerinde kesin bir hükme varmayı amaçlıyordu... neticede toplantı fiyasko ile kapandı" Taçgey, Debes (çevr); a.g.e., s. 105.

Meclisi'nin diğer sekiz üyesi arasında önemli bir kırgınlık yarattı. Buna karşın bu üyeler de 18 ile 21 Ekim günleri arasında Yasama Meclisi'nden istifa ettiklerini duyurmuşlardı. Kıbrıs isyanının patlak vermesinde çok önemli bir aşamayı oluşturan bu manifestonun içeriğine gelince; Tek kurtuluşun ulusal özgürlük ile gerçekleşebileceği bunun da ancak anavatan Yunanistan ile birleşmek suretiyle garanti altına alınabileceği yer alırken, ayrıca hiç kimsenin yabancı yöneticilere ve onların yasalarına uymak zorunda olmadığı, kendi benliklerini koruyabilmek için bu iğrenç İngiliz işgalinin ve yönetiminin Kıbrıs'tan atılması gerektiği, görüşlerine de yer verilmişti. Bu manifestoda bir başkaldırı nitelikli cümleler de bulunuyordu: yabancı tiranlar canavarca güç ve şiddet kurallarına başvursalar dahi²⁶.

20 Ekim 1931 günü Limasol'da Kitiom Piskoposu Nicodemos o güne kadar görülmemiş bir kalabalığa "enosis" için seslenirken, polis müdürünün bir raporuna göre anavatan Yunanistan ile birleşmeyi deklâre etmiş ve İngiliz rejimini adi, adaletsiz, ahlâksız ve sorumsuz olarak nitelemiş, onun yasalarına uyulmamasını isteyerek konuşmasında şu cümlelere de yer vermişti; "artık yabancı yöneticilere bizlerin ulusal değerlerimizin olduğunu, eğitimli bir toplum olduğumuzu ve Helen bayrağı altında özgür yaşamamız gerektiğini göstermenin zamanı gelmiştir. Kahrolsun iğrenç ve aşağılık rejim"²⁷. Limasol toplantısı aynı kentün Yasama Meclis'i üyesi olan Lanites tarafından organize edilmişti ve kentteki gelişmeler 21 Ekim günü onun tarafından abartılı bir biçimde telgrafla Lefkoşa'ya bildirilmiş, akşam da isyan patlak vermiş, hükümet binasına saldırılmıştı²⁸.

Kitium Piskoposu "enosis" için Limasol'da konuşurken, kilise çanlarının ve Rum ileri gelenlerinin etkisiyle kısa sürede beş bin kişilik bir topluluk Lefkoşa'da hükümet konağı önünde toplanmış, gösterilerini polisin uyarısına ve coplu müdahalesine rağmen sürdürmüş, Yunan bayrağı altında ilerliyerek önce binanın önündeki polis arabasını daha sonra da binayı ateşe vermek isteyince, kurallar gereği kontrol ve denetimi üstlenmiş olan Lefkoşa Komiseri Türk polis baş müfettişinin ateş açmak için istediği emri, kalabalığın ön sıralarında okul çocuklarının bulunması ve silahsız polislerle biraz daha çaba

²⁶ Nicodemos'un bu 17 Ekim 1931 tarihli manifestosu için; Hill, George; a.g.e., s. 546; Taçgey, Debeş (çevr.); a.g.e., s. 107.

²⁷ Hill, George; a.g.e., s. 547 ve aynı sayfada 1 nolu dipnot.

²⁸ Hill, George; a.g.e., s. 548 ve alt not 1. 7 Kasım 1931 tarihli Emerisios Typos'da Lanites ile yapılan mülakatta, "Bu isyanla yükseleceğiz, ben de Yunanistan'ın Dantonu (Kral ?) olacağım" demişti.

sarfedilmesi gerektiğine inandığından, kabul etmez ise de, polis arabasının yakılması, konağa yanan deyneklerin atılması üzerine komiser piyade atışının gerekliliğine karar verir²⁹. Boru çalınıp Rumca isyan kanunu okunur, oniki kişilik polis kuvvetinin piyade atışının ardından, paniğe kapılan kalabalık kaçmaya başlar, fakat hükümet konağı ondakika içinde alevlerle sarılmıştır. İsyân çok daha kısa bir süre içinde diğer kent ve kasabalara, köylere yayılmıştır. Limasol'da isyancılar komiserin evini, içinde karısı, çocuğu ve iki hizmetkârı olduğu halde işgal ederek ateşe vermişlerdir.

Kıbrıs'ta o dönemde çıkmakta olan gazeteler içinde Türkçe yayınlanan "Söz" önemli bir yer tutar. Bu gazetenin verdiği ayrıntılı bilgiye göre, isyanın başladığı gün valinin yanında bulunan Lefkoşa komiseri Hart Davis, dışarıda toplanmış olan dört - beş bin civarındaki kalabalıktan temsilci olarak üç kişilik bir heyet seçmelerini istemiş ve taleplerinin bu heyetçe valiye aktarılmasının sağlanacağı önerisinde bulunmuş ise de, bu kabul edilmemiştir. Öte yandan isyancılar dört İngiliz otomobilini ateşe vererek, hükümet binasındaki İngiliz bayrağı yerine Yunan bayrağını çekmişler, bu durumda vali çok güç koşullar altında binayı terk ederek geceyi Baf kapısı kışlasında geçirmiştir. Bu sırada polise "vur" emri verilmiş, bunun üzerine güvenlik kuvvetlerine halk arasında küçük bir çarpışma meydana gelmiştir³⁰. Kıbrıs'taki bir Türk gazetesinin isyanın ilk günü için vermiş olduğu, gözlemlere dayalı bu bilginin yanısıra, söz konusu olaylarla ilgili olarak Türkiye'nin Kıbrıs Konsolosu'nun 26.10.1931 ve 5.11.1931 tarihli raporlarında şu hususların yer almış olduğu görülmektedir.

"21 Teşrinievvel 1931 tarihinde gümrük tarifesi bahane edilerek Lefkoşa'da vali konağı önünde büyük nümayişler yapılmış ve bu taşkınlıklar konağın yıkılmasına, polis otomobillerinin tahribine, kasabanın telgraf ve telefon hatlarının kesilmesine kadar ileri götürülmüştür... adada derhal idarei örfiye ilân edilmiştir. İlk imdat kuvveti olarak 22 Teşrinievvel'de Malta'dan altı tayyare ile doksan İngiliz askeri gelmiş... Aynı günde geceleyin ahali ile polis kuvvetleri arasında vuku bulan müsademedede yaralanarak vefat etmiş olan bir Rum genci için onbin kişinin iştirak ettiği muazzam ve mutantan bir cenaze merasimi yapılmış... Rumlar Limasol'de ve diğer kasabalarda da büyük nümayişler yapmışlardır. 23 Teşrinievvel'de imdada gelen İngiliz harp gemileri adaya muvasalat etmiş ve Londra kruvazörü Larnaka'ya, bir torpito Magosa'ya

²⁹ Taçgey, Debeş; (çevr), a.g.e., s. 109-112.

³⁰ Cumhuriyet, 4 Kasım 1931, No 2692, s. 3.

bir gambot da Limasol limanına derhal asker çıkararak... Aynı günde Lefkoşa'ya yüz İngiliz askeri sevk edilmiş ve İngiliz memurin aileleri de, Belkis vapuruna yerleştirilmiştir... Hükümet ertesi günü bir beyanname neşrederek posta ve telgrafa sansür vazetmiş... müstafi kavanin meclisi azasından Hacı Parafolu, Teodor Faneromoni kilisesi piskoposu ile Dr. Kolokosidis, Hacı Çankaris, Larnaka despotu Gityo ile Kerine despotu Makarios'u tevkif ederek Londra kruvazörü ne sevk eylemiştir... Beş kişinin bir arada toplanması ve bayrak asılması idarei örfiyece men edilmiştir. Mamafih Rumlar kilisede, sokaklarda toplanmış ve her yere Yunan bayrakları asmıştır.

5 Teşrinisani 1931 tarihinde alınan tedbirler sayesinde adada sukûnet ve hâli tabii avdet etmiş... Larnaka'dan maada diğer kasabalarda gece saat altıdan sonra dışarı çıkmak memnudur... Hükümet tarafından neşr olunan 5.11.1931 tarihli beyannameye isyandan mütevellit zarar ve ziyanın tazmini için memurlar müstesna olmak üzere, Rumlardan cizye tarh edileceği ve tarz-ı tahsilin de bilâhare yapılarak bir kanun ile tavih ve tayin kılınacağı ilân edilmiştir³¹.

Kıbrıs Türk konsolosunun vermiş olduğu yukarıdaki bilgileri, isyana ilişkin diğer kaynaklar da doğrulamaktadır. Örneğin, adanın İngiliz valisinin anılarında yer alan kimi cümleler isyan konusunda Kıbrıs'ta o dönemde çıkmakta olan Söz gazetesinin yayınlarını ve Türk konsolosunun raporunda yer alan bilgileri doğrulamaktadır. Vali anılarında, London ve Shropshire gemileri ile üç destroyer vardıkları zaman limanlar emniyete alınmıştı. Uçakla gelen bir başka taburla da ...Neticede bunları (isyanın ele başları kast ediliyor) savunma kanunuyla adadan sürmeyi kararlaştırdım... Küçük gruplar halinde polis ve askerler piskopos ve diğer politikacıların evlerini kuşatıp sabaha karşı teker teker hepsini tutuklayıp, Limasol ve Larnaka limanlarında demirli London ve Shropshire gemilerine götürmüşlerdi... Yaralanan polis sayısı sivillerden çoktu. Hükümet konağını basıp imha eden, Limasol komiserinin evini kasten ateşleyip yakan ve yaklaşık yetmiş köyde zararlara sebep olan isyancıların kayıpları altı ölü ve otuz yaralı iken, polisin otuzsekiz yaralı vardı³².

İsyan hareketinin plânlı bir başkaldırı olduğunu, İngiliz Akdeniz Filosu'nun yıllık doğal Kıbrıs ziyaretini yapıp 15 Ekim'de adadan ayrılmasından

³¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer no 23457711.

³² Taçgev, Debeş; (çevr). a.g.e., s. 112.

önce Rumların herhangi bir harekette bulunmamalarına bağlayan George Hill, vali Storrs un dediği gibi Nicosia hastanelerinde yedi değil onbeş yaralının bulunduğunu yazmaktadır³³.

İsyanın oluşumunun Türk kamuoyunda karşılığı ve değerlendirilişi konusuna gelince; 20 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet'te Atina çıkışlı yer alan haber, Lefkoşa Kitium metropolitinin kamuoyuna tercüman olarak Yunanistan'a Kıbrıs'ın ilhakını ilân ederek mebusluktan istifa ettiğini bildiriyordu. Bu kısa haberi, 23-24 Ekim 1931 tarihli Türk gazetelerinde yer alan 22 Ekim tarihli Kahire kaynaklı bir haber izledi. Bu haber, Lefkoşa'daki vali konağının yakılıp kül edildiğini, Eastern telgraf kumpanyasının Larnaka dışındaki bürolarını kapamaya mecbur kaldığını, Kıbrıs hükümetinin istemi olan tayyare ve kruvazörlerin adaya gönderilmesini takiben isyanın bastırılmasının mümkün olabileceğini içeriyordu. Bu ara da Suda limanında toplanmış olan İngiliz Akdeniz Filosu'ndan iki kruvazör ile bin dört yüz asker ve subayın Kıbrıs'a sevk edildiği de eklenmişti³⁴. Mısır ile Malta'dan getirilen kuvvetlerin Kıbrıs adasına ulaştığı, bunların bir kısmının tayyarelerle sevk edildiği, Lefkoşa'da isyanı tahrik edenlerden beş kişinin tutuklandığı; Limasol, Larnaka, Famagus'ta ve Paphos'a asker çıkarıldığı ve giderek hükümetin duruma hakim olmaya başladığı biçimindeki haberler Kudüs, Atina ve Lefkoşa kaynaklı olarak 25 Ekim 1931 tarihli kimi Türk gazetelerinde yer almıştı. Yine aynı tarihli bir başka gazetede Londra'dan 23 Ekim tarihiyle bildirilen Kıbrıs valisinin Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği önemli bir yazı yayınlandı. Buna göre; Limasol'da çıkan çatışmalarda mahalli idare müdürünün evi yakılmış, Acasta ve Shropshir savaş gemilerinin gelmesiyle sükunet hasıl olmuştu. Vali'nin yazısında isyanın nedeni olarak, "Yunanistan'a ilhak arzusunda bulunan bazı siyasi rüesanın tahrikâtı" gösterilmiş ve bu kişilerin halkı hükümetle her türlü ilişkiden vazgeçirmek için umutsuz bir çaba sarfettikleri de yer almıştı³⁵.

"Kıbrıs'ta Kargaşalıklar Arasında" başlıklı önemli bir yazı 24 Kasım 1931 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlandı. Bu yazıda 1878'den itibaren Kıbrıs

³³ Hill, George; a.g.e., s. 548 alt not 2.

³⁴ 24 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet (No 2682, s. 1) ve aynı tarihli Hâkimiyet-i Milliye (s.1), Ayrıca; 23 Ekim 1931 tarihli Akşam (no. 4682, s. 2).

³⁵ Cumhuriyet, 25 Ekim 1931, No. 2683, s. 1; Akşam, 25 Ekim 1931, no. 4685, s. 2 İlginç bir haber olarak ada nüfusunun 350.000 kişi, bunların 70.000 nin Müslüman ve isyana katılan 15.000 Rum'un ise 1913 te Yunan ordusunda Balkan Harbi'ne katılmış Kıbrıslılar olduğu yer almıştı.

adasındaki değişim ve gelişmeler çok kısa olarak anımsatılıyor, Türkiye'nin bu adadan yararının vergi karşılığı olarak her sene İngiltere'nin Türkiye hazinesine ödediğı maktu bir paradan ibaret olduğı kaydediliyor, Yunan ihtilâ-linden beri Rumlarla meskûn adalarda bir sâri hastalık halini alan Yunanistan'a iltihak hevesi Kıbrıs Rumlarında da ara sıra nükseden bir maraz şeklini aldığı, ileri sürülüyordu. Bu cümlelerin açık anlamı Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi düşüncesinin söz konusu isyandan çok önce var olduğı idi ve bu düşüncenin ilk eylemsel uygulaması da bu isyan hareketi olmaktaydı. Söz konusu yazıda, isyanının nasıl bir ortamda meydana getirilmiş olduğuna ilişkin son derece tutarlı ve realist bir yaklaşımın ifadesi olarak şu cümlelere yer verilmişti: "Kıbrıs Rumları İngiltere'nin para buhranı ve İngiliz bahriyesinde heyecanlı hadiseler vukuu esnasında bunu fırsat addederek ayaklandılar. İngiltere'nin yüksek deniz hâkimliğini, büyük siyasi nüfuzunu ve Yunanistan'ın İngiltere'ye karşı takip ettiği siyasetin nezaketini düşünmeden yapılan bir iğtişâş hareketi..."

Lefkoşa dışındaki yerleşim yerlerinde isyan hareketinin yaygın ve şiddetli bir biçimde devam ettiğine ilişkin haberler Türk basınında örneğin 5 Kasım 1931 tarihli Akşam gazetesinde yer almıştı. Londra'dan 4 Kasım tarihi itibarıyla bildirilen bu haberlerde, Magosa'daki hükümete ait tuz ve hububat depolarının asilerce yakıldığı gümrük ambarlarının yağmalandığı ve telefon hatlarının kesilmiş olduğu bildirilirken, Salamis civarındaki ormanların yakılmış olduğu da ekleniyordu. Kıbrıs adasının âdeta volkanik bir hal aldığı, Lefkoşa'ya girip çıkanların sıkı bir aramaya tâbi tutulduğu, İngiliz uçaklarının devamlı uçtuğı, bu arada Magosa ve diğer kentlerde belediye binalarıyla resmi kuruluşlara Yunan bayraklarının çekildiğı biçimindeki haberleri aktaran yayınlara da rastlanmaktaydı³⁶. Öte yandan "Son İsyanın Sebebi ve Bugünkü Vaziyet" başlığını taşıyan "Kıbrıs Mektupları" biçiminde Akşam gazetesinde yayınlanan bir yazı, daha çok Kıbrıs'taki isyanın çıkış nedenlerine ayrılmıştı. Kıbrıslı Rumların Osmanlı yönetiminden çıkıp İngiliz yönetimine bağlanmaya hiç de olumlu bakmamış olmalarına karşın, onların esas itibarıyla Yunanistan'a katılmayı özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra arzu ettiklerinin belirtildiğı yazıda, mütareke senelerinde ve sonrasında Londra'ya çeşitli kez heyetler göndererek İngiltere'den Yunanistan'a bağlanmayı isteyen Rumların bu istemleriyle Yunanistan'ında ilgilenmesini arzu ettikleri ileri sü-

³⁶ Akşam, 5 Kasım 1931, no. 4695, s. 1.

rülüyordu. Bu arada isyanın nasıl bir ortamda oluştuğuna ve ne tür bir dış faktörün etkilediğine ilişkin olarak, "İngiltere'nin iktisadi ve mali vaziyetinin sarsılması ve Hindistan vakaları, Yunanistan ile birleşmek isteyenlere cesaret verdi; Hindistan'ın ne derece misal olduğuna isyana iştirak eden halkın, Gandhi gibi denizden serbest tuz çıkarması gösterir..." şeklindeki cümleler yazıda yer almıştı³⁷.

Türk basınında isyan ile ilgili olarak yer alan haber ve yorumlar konusunda son bir örneğe daha yer vereceğiz. 13 Kasım 1931 tarihli Cumhuriyet (No. 2701 s. 2) gazetesinde "Kıbrıs İsyanı" başlıklı ve Muharrem Fevzi imzalı yazıda isyanın bastırılmasına ilişkin olarak İngiliz hükümetinin siyasi önlem ve etkilemelere başvurmaksızın, zor ve şiddet kullanma yolunu yeğlediği ileri sürülüyor, "müsamaha siyasetinin" yerini "süngü ve bombaya" terk ederek "kuvvet politikasının" öne geçtiği savunuluyordu. Bu şiddet politikasının ki buna örnek olarak isyan esnasında oluşan hasarın ahaliye ödetilmeye kalkışılması, binlerce rahibin tutuklanması gösteriliyor, isyanı "teskin" değil özellikle bir kat daha "teşdit" ettiği belirtilerek, buna neden olarak da şunlar gösteriliyordu; Birincisi, Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhakını önerenin vaktiyle İngiltere devleti olmasıydı. Bu öneri Rum kesimi üzerinde önemli etki bırakmıştı. Yine İngiltere, diğer sömürgelerinin imar ve ilerlemesine büyük önem vermiş, külliyetli para harcamış, fakat Kıbrıs'ı ihmal etmişti. Ayrıca adalı Rumların İngiltere'ye kültürel ve manevi yönden bağlanmalarına önem verilmezken özellikle Yunanistan'a meyletmeleri hususunda son derece toleranslı davranılmıştı. Yazara göre, İngiltere'nin Kıbrıs adasına önem vermemesinin bir başka nedeni de, son yıllarda Akdeniz'deki siyasi ve stratejik durumların çok değişmiş olmasıydı³⁸.

Kıbrıs Türkleri'nin isyan sırasındaki tutum ve davranışları konusuna gelince; Bu hususla ilgili önemli bir bilgiyi 26 Ekim ve 5 Kasım 1931 tarihlerinde Kıbrıs Türk konsolosluğunca gönderilen raporlarda görmekteyiz. İsyân sırasında İslâm ahalinin "seyirci kaldığının" vurgulandığına işaret edilerek, Rumların ellerinde Türk bayrakları olduğu halde "Gazi Mustafa Kemal Hazretleri de bizimle beraberdir" diye bağırıp bu suretle birlik ve beraberlik mesajları vermeye çalıştıkları belirtiliyor, fakat Türklerin bu çağrılara iltifat etmeyerek "hükümet-i mahalliyeye itaattan" ayrılmadıkları bildiriliyordu. Ay-

³⁷ Akşam, 9 Kasım 1931, no. 4699, s. 8.

³⁸ Cumhuriyet, 13 Kasım 1931. No. 2701, s. 2.

rica, bu hususla ilgili olarak Yasama Meclisi'ndeki tek Türk temsilcisi Necati Bey tarafından İslâmlara hitaben bir beyanname yayımlandığı ekleniyordu³⁹.

Söz konusu raporda belirtilen bir başka nokta da İslâmların sükûnet ve tarafsızlığının İngilizlerin dikkatinden kaçmadığı, bunun sonucu olarak öteden beri onların reddedilen dini ve kültürel işlerine ait bazı istemlerinin "isaf edileceğinin hükümetce ihsas edildiği" konusu idi.

Yine aynı konuyla ilgili olarak 17 Kasım 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, "Kıbrıs Türkleri Adanın Yunanistan'a ilhakını istemiyorlar" başlıklı yayınlanan haberde The Times gazetesinin Lefkoşa muhabirince 12 Kasım 1931 tarihinde gönderilen bir telgrafa yer verilmişti. Kıbrıs Maarif İdaresi azası Mehmet Münir Bey'in beyanatının söz konusu edildiği bu yazıda isyanın "hükümetin elli seneden beri gösterdiği müsaadekârlık ve mülayemetin" neticesi olduğu savunuluyor, ilginç olan şu cümlelere yer veriliyordu; "...son zamanlarda Kıbrıs iptidai muallimlerinin maaşları yüzde onbeş ilâ yüzde kırk derecesinde tezyit edilmiş ve bu zam senevi yirmi bin İngiliz lirasına mal olmuştu. Buna rağmen karışıklıkların başlıca âmili gene mektep muallimleri olmuştur. Kıbrıs'ta yetmişbeşbin Türk sekene vardır. Bunlar Yunanistan ile birleşmeye şiddetle muhaliftir"⁴⁰.

Ankara Hükümeti'nin yarı resmi yayın organı durumunda olan Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 24 Kasım 1931 tarihli "Kıbrıs'taki Kargaşalıklar Arasında" başlıklı yazısının bir yerinde Kıbrıslı Türklerin isyanla ilgili tutum ve davranışlarından bahsedilirken, onların "sükûn ve itidallerini muhafaza ettikleri" belirtiliyor, böylece yukarıda söz konusu ettiğimiz diğer kaynaklarda aynı konuyla ilgili olarak verilen bilgilerin doğruluğu âdeta onaylanıyordu. Adadaki hükümetin kararlarına, güvenlik kuvvetlerinin önlemlerine uydukları ekleniyor, onların ne karışıklıklara katıldıklarının ne de karşı bir harekete kalkıştıklarının görülmediği ayrıca vurgulanıyordu.

Kıbrıs'taki isyan sırasında Türk kesiminin tutumuna ilişkin son bir örneği "Kıbrıs Mektupları" başlıklı bir yazı dizisinde yer alan "Kıbrıs Türklerinin vaziyeti" konulu, 16 Kasım tarihli ve Lefkoşa çıkışlı habere değinerek veriyoruz. İsyân sırasında Türklerin "çok mutedil ve sâkin" davrandıkları, onların çoğu kez âsilerle İngiliz yönetimi arasında "mutavassıtlık" yaptıkları üzerinde durularak, Türk ve Rum halkları ile İngilizler katında itibarlı ve etkili

³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457711.

⁴⁰ Cumhuriyet, 17 Kasım 1931, No. 2705, s. 3.

şahsiyetlerin kan dökülmesini önlemek için çok çaba sarfettikleri vurgulanıyor, yargıç Fuat Bey'in özellikle bu tür çabalar içinde yer aldığı belirtiliyor, onun kardeşi zabıta kumandanı Ahmet Faiz Bey'in kendi yaşamını ortaya koyarak İngilizler için çok önemli bir şahsiyeti kurtardığı, örnek bir davranış olarak gösteriliyordu⁴¹.

Bütün bu açıklamalar Kıbrıs isyanı sırasında Türk kesiminin kendilerine Rumlarca çok açık ve belirgin iltifatlar yapılmasına karşın, tarafsızlıklarını koruyarak, ne Rumlardan ne de İngiliz yönetiminden yana hiçbir tavır ve davranış sergilemedikleri, aksine isyanın yaygınlaşmaması ve kanlı cereyan etmemesi hususunda önemli çaba ve gayret gösterdikleri, bunların da zaman zaman Kıbrıs'taki İngiliz yönetimince takdirle karşılanarak, bunun belirgin bir hayranlığa dönüştüğü gözlenmektedir.

Kıbrıs'taki isyanın İngiltere'deki yankı ve tepkilerini saptamak için dönemin Sömürgeler Bakanı'nca Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs'a gönderilen, Kıbrıs Resmi Gazetesi'nin 30.10.1931 tarihli "nüsha-i fevkalâdesinde" yayınlanan telgraf ile aynı bakanın isyana ilişkin demeçleri üzerinde durmak gerekmektedir. Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nca Türk Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen söz konusu telgrafın Türkçe çevirisine göre, İngiliz Sömürgeler Bakanı M. Thomas, ilk olarak Kıbrıs Valisi'nin her ne durum ve koşullar altında olursa olsun saldırı ve kişisel tehlikeye uğramış olmasının "önemli bir keyfiyet ve ciddi bir mesele" olarak addedildiğine dikkat çekiyor, isyanı basturmak ve karışıklığa ne şimdi ne de gelecekte, katlanılmayacağını, yanlış yola sapan kimselere açık bir biçimde göstermek için tam bir yetkiye sahip olduğunu Kıbrıs valisine iletiyor, var olan anayasa gereğince verilmiş olan hürriyet ve ayrıcalıkların sadık olmayan siyasi liderlerce kötüye kullanıldığını ekliyor ve İngiliz hükümetinin Kıbrıs adasının gelecekteki bütün sorunlarını valiye danışarak incelemek zorunda olduğunu vurguluyordu⁴². Aslında Sömürgeler Bakanı Thomas'ın telgrafı dönemin İngiliz gazetelerinde de yayınlandı ve yorumlandı. Bunlardan Manchester Guardian, 30 Ekim 1931 tarihli sayısında söz konusu telgrafın içeriğinden bahsederek, Kıbrıslı Rumların beşte dördü-

⁴¹ Akşam, 22 Kasım 1931, No. 4712. s. 8 Söz konusu yazının son cümleleri şöyle: Denilebilirki Kıbrıs isyanı esnasında Kıbrıs Türkleri milletlerinin nasıl metin, dürüst ve sulhperver bir seciyeye malik olduklarını göstermektedir. İngilizler bu isyan esnasında Türklerin gösterdikleri insaniyete hayran olmuşlardır".

⁴² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457711. Ayrıca telgrafın The Times'te yayınlanan metninin çevirisi için; Aynı arşiv, Yer no 23457714.

nün özgürlükten yana olup Yunanlılarla birleşmek istediklerini belirtiyor, bu isteğin 1878'den beri var olduğunu hatırlatıyor ve otokrat bir hükümetten sınırlı yetkilerin dereceli bir biçimde genişletilmesi konumuna geçilmesini öneriyordu⁴³. Öte yandan Daily Herald, Thomas'ın telgrafına değindikten sonra Kıbrıs isyanının, kışkırtıcıların ve politikacıların yönlendirmelerinin basit bir sonucu olarak değerlendirilemeyeceğini savunarak, düzeninin yeniden kurulmasından sonra, sorunun baskıcı ve sert bir anlayış yerine sempatik bir biçimde ele alınmasının önemli olacağını ileri sürüyordu⁴⁴. Sömürgeler bakanının telgrafını yorumlayan Daily Telegraph Gazetesi 31 Ekim 1931 tarihli sayısında Kıbrıs anayasasının askıya alınacağını, adanın yasal temsilcilerinin ve din adamlarının anayasayı yürürlüğe koymak kabiliyetinden mahrum olduklarının çoktan beri kanıtlamış olduğunu ifade ediyordu⁴⁵ ki, bu yaklaşım Daily Herald'ın yaklaşımıyla bir paralellik göstermiyordu.

Sömürgeler Bakanının Kıbrıs isyanına ilişkin ilk demeçleri Türk basınında isyanından hemen sonra birkaç gün içinde yer almıştı. Bu tür açıklamalardan birisine 25 Ekim 1931 tarihli Akşam gazetesinde rastlıyoruz. 23 Ekim tarihli ve Londra çıkışlı olan bu haber oldukça kısaydı. Bu, Kıbrıs'ta vahim bir takım kargaşalıkların olduğu, endişe edilecek bir durumun bulunmadığı ve hükümetin duruma hâkim olduğu biçimindeydi; dolayısıyla bu açıklama tam bir diplomatik özellik taşımaktaydı. Sömürgeler bakanı isyana ilişkin ayrıntılı gelişmeleri öğrendikten sonra verdiği bir başka demeçte daha açık ve anlaşılır bir anlatımı yeğlemiş görünmekteydi. Oldukça kısa olan bu açıklama, isyanının bir takım zalim kuvvetlerin faaliyette olduğu ve İngiliz İmparatorluğu'nun düşmanları ile şiddetli biçimde mücadele etmesi gerektiğini kanıtlamıştı, biçiminde bir içerik taşıyordu⁴⁶. Öte yandan Sömürgeler Bakanı Avam Kamarası'nda bir soruyu yanıtlarken Kıbrıs'ta hükümetin duruma hâkim olduğunu, isyan sırasında sivil ahalden altı kişinin öldüğünü,

⁴³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer no 23457714.

⁴⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer no 23457714.

⁴⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer no 23457714. Öte yandan 2 Kasım 1931 tarihli Daily Telgraph'da yer alan bir yorumda, şu cümleler yer almıştı; "Bu karışıklığın güçlü olan tarafı İngiliz idaresine karşı bazı sınıfların düşmanlığından ibarettir. Bizim kısmi adalet bayrağımız altında güvencede olan müslüman azınlıklarla Rumların arasında dinsel ve ırk rekabeti söz konusudur". Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer no 23457714.

⁴⁶ Cumhuriyet, 29 Ekim 1931, No. 2687, s. 1. Sömürgeler Bakan'ı Thomas'ın Kıbrıs valisine gönderdiği telgraf konusunda şu gazetelere bakılabilir; 1 Kasım 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye, s. 3 ve aynı tarihli Cumhuriyet, s. 3.

otuz kadarının yaralandığını ve polislerin uğradığı zaiyatın ise otuzdokuz yaralıdan ibaret bulunduğunu, açıklamıştır⁴⁷.

Kıbrıs'taki isyanla ilgili olarak Yunan hükümetinin ve kamuoyunun tutum, davranış ve tepkilerini saptamak, üzerinde durduğumuz konunun yanlılarıyla -daha önce değindiğimiz hususlarla birlikte - dış dünyadaki boyutlarına ilişkin önemli bilgiler kazandıracaktır. Yunanistan'ın isyana ilişkin resmi görüşü yani Atina hükümetinin açıklamaları konusunu belirlerken Başbakan Venizelos ile Dışişleri Bakanı'nın demeçleri önem kazanmaktadır. İsyanın patlak vermesinden kısa bir süre sonra Venizelos'un vermiş olduğu demeçler 25 Ekim'den itibaren Türk basınında yer almaya başladı. 24 Ekim tarihli ve Atina çıkışlı bir habere göre Venizelos, "İngiliz ve Yunan hükümetleri arasında Kıbrıs meselesi namıyla bir mesele yoktur. Mesele İngiltere Hükümeti'yle Kıbrıs ahali arasında" biçimindeki açıklamasıyla Atina Hükümeti'nin isyanla ilgisiz bulunduğunu belirtirken, Dışişleri Bakanı da daha açık bir anlatımla aynı hususa şu cümleler ile işaret ediyordu: "Yunan Hükümeti'nin Kıbrıs meselesi muvacehesindeki vaziyeti beynelmilel uhut ve şeraite ve İngiliz - Yunan münasebatı arasındaki ananevi samimiyete göredir. Yunan Hükümeti hiçbir zaman Kıbrıs ahalesini teşvik etmemiştir. Gayri kanuni tezahürleri takbih ediyorum"⁴⁸. Venizelos'un yukarıdaki demecini çeşitli kez daha ayrıntılı ve açık bir ifadeyle yinelediği görülmektedir. Cumhuriyet gazetesinin 26 Ekim 1931 tarihli sayısında yayınlandığı biçimiyle Yunan Başbakanı Kıbrıs meselesini İngiltere'nin bir meselesi telakki etmenin yanı sıra, şu cümlelere de yer vermişti: "Aklı başında hiç kimse meydana gelen bu tür olayların İngiliz Hükümeti'ni Kıbrıslı Rumların ulusal arzularının gerçekleşmesi yönünde tavır almasını sağlayacağını düşünemez. Adadaki bu son hareketler, İngiltere'deki bazı basın organlarının yazılarından da cesaret almış olabilirler..."⁴⁹. Venizelos'un bu demecini, ileride söz konusu edeceğimiz, Yunan basınında Kıbrıs'taki ayaklanmanın tamamıyla desteklediği sırada veriyor ve Yunan Başbakanı'nın yatıştırıcı nitelikli bu tutumuna Dışişleri Bakanı'da katılıyor, daha da ileri giderek, "Yunanistan'ın enosisi hiçbir zaman doğrudan ya da dolaylı desteklemediğini" söylüyordu⁵⁰.

⁴⁷ Cumhuriyet, 14 Kasım 1931, No. 2702, s. 1

⁴⁸ Cumhuriyet, 25 Ekim 1931, No. 2683, s. 3.

⁴⁹ Venizelos'un bu demeciyle ilgili olarak ayrıca şuraya bakılabilir; Hill, George; a.g.e., s. 549.

⁵⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457714 Ayrıca; Şükrü Gürel; a.g.e., s. 40'dan 24 Ekim 1931 tarihli The Times.

Yunan Hükümeti'nin isyana ilişkin açıklamaları Yunan kamuoyunun yaklaşımı ve değerlendirmeleriyle pek uyumlu ve tutarlı görünmüyordu. Çünkü Yunan kamuoyunda isyanın haklılığı ve desteklenmesi konusunda duyarlılık en üst dereceye ulaşmıştı. Bu doğrultudaki çalışma ve yayınlar konusunda dikkati çeken bir gelişme de kırkbeş kişiden⁵¹ oluşan ve üyelerinin aralarında eski Yunan Cumhurbaşkanı Amiral Kondouriotos'unda bulunduğu asker ve politikacılarca kurulmuş komitenin bir beyanname yayınlamış olmasıydı. 31 Ekim tarihli hemen hemen bütün Yunan gazetelerinde yayınlanmış olan bu beyanname, "Kıbrıslıların haklı davasını müdafaa etmek ve cihan efkârı-umumiyesini bu davalarına imale ve tenvir etmek için propaganda da bulunacağı" açıklanmakta ve Yunan halkının destek ve yardımı istenmekteydi. Ayrıca, bütün Yunanlılığın isyanı takdir ve muhabbetle takip etmekte olduğu belirtilerek şu cümleler de yer almıştı: "Özgür Yunanlılar İngiltere ve Yunanistan'ı birbirine bağlayan samimi dostluk ve minnet bağlarını unutmadılar. İngiliz ulusunun, esas itibarıyla Yunanlı olan bir adanın özlemlerini tatmin edeceğine inanıyoruz"⁵².

Öte yandan 1 Kasım 1931 tarihli Akşam'da yayınlanan 31 Ekim tarihli ve Atina çıkışlı haberde Kıbrıs isyanında ölen Rumların istirahati için büyük bir ayini ruhani yapılacağı fakat hükümetin ayinin metropolithane kilisesinde yapılmasına izin vermediği için Atina civarında Amorousion köyü kilisesinde yerine getirileceği yer almıştı. Başta üniversite, papazlar, Kıbrıs cemaati, Atina'daki Onikiadalılar, Şimali Epirililer ve çok sayıda insanın katılımıyla gerçekleşen ayiniruhani yapıldı. Ya ölüm ya Kıbrıs, silâhlanalım, gidelim kardeşlerimizi kurtaralım türünden sloganlar atıldı. Sonuç olarak İngiliz Hükümeti'nin hareket biçiminin kınanmasına ve İngilizlerin adadan çekilmesinin istenmesine karar verilmişti⁵³. Yunanistan'daki gösteri ve mitingler devam etti. 12 Kasım 1931 günü yapılan mitinge katılanların İngiliz büyükelçiliğinin

⁵¹ Çeşitli kaynaklarda komitenin üye sayısı 45 gösterilmekte iken, 2 Kasım 1931 tarihli Akşam'da (No. 4682, s. 2) üye sayısı 53 olarak verilmekte ve komite üyelerini "Yunan istiklal mücadelesinde yararlık göstermiş olan bütün Yunan ailelerinin efradının" oluşturduğu kaydedilmekte idi.

⁵² Bu beyanname konusunda; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457714. Ayrıca; 1 ve 2 Kasım 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesi ile 2 Kasım 1931 tarihli Akşam gazetesine bakılabilir. Bunların dışında, Hill, George; a.g.e., s. 549. 8 Kasım 1931 tarihli Cumhuriyet'te (No. 2695, s. 3) 6 Kasım tarihli ve Atina çıkışlı şöyle bir haber bulunmaktadır; "Amiral Kondouriotos'a milli bir kitap verilecek, bu kitapta Kıbrıs kasabalılarıyla köyleri ahalisinin Yunanistan'a iltihak için verdikleri kararlar münderic bulunacaktır".

⁵³ Amorousion mitingi ile ilgili olarak şunlara bakılabilir; Akşam, 2 Kasım 1931, (No. 4692, s. 2), Cumhuriyet, 6 Kasım 1931, (No. 2694, s. 2) ve Hill, George; a.g.e., s. 549.

önünden geçmesine Atina Hükümeti'nce izin verilmemişti. Bu sırada Kıbrıslı Profesör Simos Menardos, Kondouriotos'u Kıbrıs Merkez Komitesi'nin başkanı olarak takdim etti. Amiral Kondouriotos, Kıbrıslıların arzularının gerçekleşeceğini ümit ettiğini belirtti. Öğrenciler, Üniversite'nin dışında bir geçit töreni düzenlediler. Bazı göstericiler yararlandı. Venizelos, bir gün önce basın aracılığı ile dost bir ülke aleyhine olan bu gösterilerin durdurulmasını istemişti. Pire'de gizli bir komite kurulmuştu ve Kıbrıs'a gitmek üzere bin kişilik gönüllü grubu oluşturulmuştu⁵⁴.

Yunanistan'da Kıbrıs isyanıyla ilgili olarak yapılan toplantılar ve alınan kararlar konusunda son derece hareketli ve aktif tutum ve davranışın sergilendiği kentlerin başında Atina'yla birlikte Selanik gelmekteydi. Bu kentte 1 Kasım 1931 tarihinde gerçekleştirilen bir mitingte Kıbrıslı Rumların vermekte olduğu mücadelenin desteklenmesine ve bu amaç doğrultusunda olmak üzere genel bir yardım kampanyasının başlatılmasına karar verilmiş, ayrıca Kıbrıs adasının Yunanistan'a bağlanması da başka bir istem olarak yer almıştı. Bu karar İngiliz konsolosluğuna, Cemiyet-i Akvam'a ve yabancı basına gönderilecekti⁵⁵. Öte yandan ulusal derneklerin savaş gazileri birliği, kilise mensupları, muharip gaziler, Yahudi dernekleri ve parlamenterler gibi çok sayıda teşkilâtın delegasyonlarının yer aldığı kilisedeki dinsel törende Kıbrıs'ta ölen Rumlar için ilâhiler söyleniyor, savaş gazileri birliği adına yapılan konuşmada Kıbrıs isyanının niteliği şöylece belirtiliyordu: "Özgürlük ve yirminci yüzyılın ortasında eski Greklerin saf torunları olan Kıbrıslı kardeşlerimiz ülkelerini zapt eden güce karşı benzersiz bir savaş veriyorlar". Yapılan bu konuşmada isyanın nedenine ilişkin olarakta "adanın çeşitli valileri düne kadar Kıbrıslı kardeşlerimizi barbarlar olarak ve özgürlüğe layık olmayanlar olarak takdim ediyorlardı. İngiltere'ye yakışmayan bu insanlık dışı tutum, Kıbrıs halkının sesini yükseltmesine sebep oldu" biçiminde bir açıklama getiriliyordu. Mitingte Yahudi teşkilatı adına yapılan konuşma Kıbrıs isyanına katıksız tam bir desteği ifade etmekteydi. Çünkü, Yahudiler kendilerini Yunanistan'da yaşayan Yunanlılardan tamamiyle farksız bir konumda görmekteydi. İşte Yahudiler adına yapılan konuşmadan bir kaç cümle: "Yunanistan halkı dünya kamuoyuna hitap ederken ve heyecanına ortak ederken Selanikli Yahudiler tam olarak bu heyecana katılırlar. Kıbrıs adasında oturan Yunanlı

⁵⁴ Hill, George; a.g.e., s. 549 ve Cumhuriyet, 16 Kasım 1931, No. 2704 s. 1.

⁵⁵ Cumhuriyet, 3 Kasım 1931, No. 2691, s. 3.

üçyüzbin evladının böyle bir kahramanlık uğruna savaş verdiği amaçlarının tam olarak gerçekleşmesini bütün yönleriyle temenni ederler".

Yukarıda anılan çeşitli toplumsal örgütler adına yapılan, kimi örneklerini verdiğimiz konuşmalardan sonra mitingte alınan kararlar beş noktada toplanmış ve Selanik halkı adına kamuoyuna duyurulmuştu. Bu kararda şu hususlar yer almıştı:

1- Anavatan ile birleşmek ve özgürlüğü adına savaşan Kıbrıs adası halkına bütün Yunanlıların sempati ve acılarını ifade eder.

2- Küçük halkların özgürlüğü düşüncesi için savaşmış olan İngiliz halkına mağdur Kıbrıs halkının sesine kulak vermesi ve Kahraman adayı anavatanı bağışlaması için ateşli istekte bulunur.

3- En değerli şeyi, özgürlüğü elde etmek amacıyla Kıbrıslıların haklı baş kaldırmalarını bastırmak için alınmış olan zalim önlemlerden vazgeçilmesini İngilizlerden adalet ve uygarlık adına rica eder ve uygar ülkelerin en büyüğü ve en güçlüsü olan İngiliz ulusunun, Kıbrıs halkının başına geçtiği için adadan sürülen siyasal şefleri ve papazları serbest bırakarak özgürlükçü tarihsel geleneklerine layık olduğunu göstereceğini ümit eder.

4- Kıbrıslıların mücadelesi ve savaşı lehinde bütün uygar dünyaya dayanışma çağrısında bulunur.

5- Baro, meslek federasyonları, savaş gazileri başkanlıklarından ve halk komisyonunun temsilcilerinden oluşan bir kurulun Kıbrıslıların savaşı lehine bu öneriyi (yukarıdaki kararlar kastediliyor) aşağıdaki yerlere göndermeye karar verir:

- a- Bütün konsolosluklara
- b- Konsey Başkanlığına, Bakanlar Kuruluna-Dışişleri Bakanına
- c- Parti başkanlarına
- d- Senatoya ve Millet Meclisine
- e- Uluslararası Basın Bürosuna⁵⁶

⁵⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457712.

Görüldüğü üzere yukarıda söz konusu edilen mitingte alınan kararlarda bir yandan Kıbrıs'taki isyan ve sonrası önlemler konusunda İngiltere'nin tutum ve davranışı açık ve sert bir biçimde kınanırken, bir yandan da, İngiltere'nin özgürlük ve bağımsızlık konularına verdiği önem anımsatılmakla kalınmıyor, övgü ve methiye derecesinde bir söylev biçimi yeğleniyordu. Bu arada dış dünyanın ilgi ve alakasını çekebilmek için hem kamuoyu ve hem de en yüksek resmi makamlar katında girişimde bulunmaktan vazgeçmiyorlardı. Kararlardaki anlatım biçimine baktığımızda, özgürlük ve bağımsızlık kavramlarına uygar dünyanın gösterdiği ilgi ve duyarlılık konularına da özellikle önem verildiği dikkati çekmekteydi.

Öte yandan, Yunanistan'da ayrıcalıklı bir yer tutan ve ikinci başkent özelliğini taşıyan Selanik kentinin Belediye Meclisi'nce kabul edilen kararların Belediye Başkanı Charissios Vamvacas'ca İngiliz Başbakan'ı R. Mac Donald'a Başbakan Yardımcısı Sir S. Baldwin'e ve Dışişleri Bakanı Sir J. Simon'a gönderildiğini görmekteyiz. Bu kararda İngiliz ulusunun özgürlüğe, bağımsızlığa olan sınırsız bağlılığı övgülü bir anlatımla dile getiriliyor, İngiliz ordularının yüksek vasıflarının Selanik halkını ricada bulunmaya sevk ettiği ileri sürülüyor, "Kıbrıs halkının ulusal hareketi için yapılan savaşın, onların (İngilizler kast ediliyor) manevi desteği sayesinde durabileceği" belirtiliyordu⁵⁷.

Yunanistan'ın isyanla ilgili resmi görüşü ile onun kamuoyunun ilgi ve davranışları konularını yukarıda açıklamaya çalıştık. Aynı ülkenin Kıbrıs isyanına olan maddi desteği konusuyla ilgili hususa gelince; yukarıda alt not 54'te verdiğimiz bilgi bize Pire'de kurulan gizli bir komitenin Kıbrıs'a gitmek üzere bin kişilik bir grup oluşturduğu biçimindeydi. Öte yandan açıklanmayan İngiliz belgelerinin kayıt defterlerinde yer alan çok kısa içerikli özetlere bakıldığında bunlardan birisinde "ayaklanmanın Mısır'dan yönetilmiş bulunduğu"na ilişkin bilginin yer aldığı, bir başka belgede de "Yunanistan'ın olayları başlatanlara destek olduğu; olaylar sırasında Yunanistan'da yoğun bir İngiliz karşıtı propagandanın⁵⁸ yapıldığı ve Kasım başında Venizelos'un Kıbrıs'a gitmek üzere olan bir silâhlı grubu son anda durdurabildiği" görülmektedir⁵⁹. İsyanın Mısır'dan yürütüldüğüne ilişkin İngiliz belgesinde yer alan bilgiye paralellik gösteren bir başka haberin dönemin basınında da yayınlandığı dikkati çekmektedir. Buna göre, 25 Ekim 1931 tarihli Cumhuriyet gazete-

⁵⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457712.

⁵⁸ Yunan propagandasına ilişkin daha önce ayrıntılı bilgi verilmişti.

⁵⁹ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 138 ve alt not 202 ve 203.

tesinde 23 Ekim itibariyle Kahire çıkışlı olarak yayınlanan haber aynen şöyledir; "Kahire (23) AA-Resmen bildirildiğine göre bir takım yelkenliler kaçak olarak Yunan adalarından Kıbrıs'a mitralyözler ve silâhlar getirmişlerdi. Maamafih, asilerin iyi müsellâh olmadıkları ve ellerinde kâfi miktarda para ve mühimmat bulunmadığı zannedilmektedir. Fazla olarak teşkilâtları da yoktur". Kıbrıs isyanına Yunanistan'ın verdiği maddi destek konusunda elde edilebilen bilgilerin, yukarıda belirtilmeye çalışıldığı gibi çok fazla olmaması, bunların konunun açıklığa kavuşturulması hususunda yetersiz olduğu anlamına gelmez. Bilâkis ileride İngiliz belgelerinin bir kısmının kullanıma açılmasına değin önemli, somut kanıtlar olarak algılanması gerektiği kanısındayız.

İsyanın bastırılmasını takiben alınan önlemler ve Kıbrıs'taki yeni yönetsel yapılanma konusuna gelince; Alınan ilk önlem, daha önce belirttiğimiz, Rum ileri gelenleri ile kimi din görevlilerinin sürgüne gönderilmeleri oldu. Bunu, Kıbrıs anayasasının askıya alınması ve 9 Kasım 1931'de yürürlüğe giren Order in Council ile Yasama Konseyi'nin kaldırılarak valiye "yasa koymayla ilgili tüm yetkilerin" verilmesi izledi⁶⁰. Kıbrıs valisi geniş yetkilerine dayanarak Bayrak, Köy Yöneticileri ve Kilise Çanları ile ilgili üç yasaı kaldırarak yenilerini yayınlıyordu. Konsolosluklar dışında yabancı bayrakların kullanımı yasaklanıyor, köy muhtarlarının atanması yetkisi valiye bırakılıyor ve kilise çanlarının topluma heyecan getirmesi amacıyla kullanılmasına izin verilmiyordu. İsyân başlar başlamaz basın sansürü uygulanıyor, posta-telgraf valiliğın denetimine bırakılıyordu. 1931 Kasımında yürürlüğe konulan yeni eğitim yasası ile programların belirlenmesi tümüyle İngiliz yönetimine terk ediliyor, Yunan tarihi, Yunan ulusal şarkılarının öğretimi yasaklanıyordu. Bu girişimin amacı kilisenin eğitim kurumlarındaki etkinliğini kaldırmaya yönelikti. Tazminat Vergisi Yasası zarar görmüş mal ve mülkün suçlu köy ve kasabalardan karşılanmasını öngörüyordu. Bu arada Kıbrıs'ta siyasi partiler dağıtıldı ve yeniden kurulmaları yasaklandı. Bu baskıcı tutum ve uygulamaları başka girişimler izledi; Kilisenin mal varlığının denetimi, 1932 Ceza Yasası değişikliği, ayrıca Usul Yasası'nda yapılan bir değişiklik ile Ceza Yargılama

⁶⁰ Şükrü Gürel; a.g.e., s. 142 alt not 214. Şükrü Gürel, Yasama Konseyi'nin 9 Kasım 1931'de kaldırıldığını belirtiyor ise de Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nca Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen bir yazıda Yasama Konseyi'nin 13.11.1931 tarihinde kaldırıldığı yer almaktadır. Bakınız; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457715. Bu yazının ekinde Kıbrıs Resmi Gazetesi'nin 13 Kasım 1931 tarihli ve 2176 numaralı nüshai fevkaladesinde İngiliz Kralı'nca çıkarılan ferman ve bunların gereği olarak hazırlanan nizamnamenin Türkçesi yer almaktadır.

Usulü'nün değiştirilmesi⁶¹ gibi. İsyanı takiben alınan önlemler konusunda önemli gördüğümüz iki yazı üzerinde duracağız. Çünkü, bu yazılar yukarıda sıraladığımız değişikliklerden önce yayınlanmıştı ve âdeta yapılacak değişikliklerin nelerden ibaret olduğunu haber veriyordu. Bunlardan birisi 31 Ekim 1931 tarihli Morning Post gazetesinde "Kıbrıs'ta Kararlı Eylem" başlığı ile yayınlanmıştı. Yazıda, İngiliz Sömürgeler Bakanı'nın Kıbrıs Valisi'ne gönderdiği telgrafta Kıbrıs anayasasında yapılmasını öngördüğü değişiklikler içinde Yasama Konseyi'ne seçilen temsilcilerin toplantılarının iptali hususunun başlıca değişikliği oluşturacağı ileri sürülürken, yürürlükteki anayasaya göre Yasama Konseyi üyelerinin kaç kişiden oluştuğu ve nasıl seçildiği anımsatılıyor, bu oluşumun yarattığı valinin yetkilerini kullanımındaki sıkıntının, ancak tek otoritenin valiye ve onun resmi temsilcilerine verilerek sağlanabilecek etkili bir hükümet sayesinde aşılabileceği belirtiliyordu⁶². Diğer yazı ise, İngiltere'nin en etkili ve önemli bir gazetesi olan The Timesde yer almıştı. Burada, daha önce üzerinde durduğumuz, kilisenin konumu ve piskoposların eğitilmesi hususuna değinilmekte, isyan sırasında oluşan zarar ve zıyanın Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'ne ödetilmesi gerektiği ileri sürülmekteydi. Kilise aynı zamanda okullardaki öğretmenleri kendisine hizmet etmek için atamaktaydı. Anglikan ve Ortodoks Kiliseleri arasındaki ilişkilerin dostane olduğu, bundan yararlanılarak kaba Ortodoks Kilisesi'nin yetkililerini ikna etmenin Rodos ve Kıbrıs piskoposları arasında yapılacak değişimle olanaklı olabileceği kaydediliyordu. Kıbrıslı piskoposlar Rodos'a gönderildiğinde çok yararlanabilecekleri bir disiplin anlayışını ve hükümeti (Kıbrıs hükümeti kast ediliyor) tanıma fırsatını yakalayabileceklerdi. Çünkü, piskoposlar bu sayede Yunanistan'da ve adalarda tartışmasız egemen olan İngiltere ve İngilizler'e duyulan dostluğu yararlı bir biçimde Kıbrıs'ta ifade edebileceklerdi. Vali Storrs, aynı zamanda müftülerin de piskoposlar gibi İngiltere ve İngilizlere karşı duydukları düşünceleri değiştirebilecekleri kanısını taşımaktaydı⁶³.

Kıbrıs isyanı ile ilgili bu çalışmayı bitirmeden önce, isyan öncesi Doğu Akdeniz'in uluslararası ilişkiler bakımından görüntüsünü çok kısa da olsa be-

⁶¹ Bu değişiklik konusuyla ilgili olarak yukarıda anılanların dışında şunlara bakılabilir; Şükrü, Torun; a.g.e., s. 63-64; Ahmet, Gazioğlu; a.g.e., s. 36-37; Royal Institute of International Affairs The Middle East, A Political and Economic Survey London 1950, s. 133. Kıbrıs Valisi Sir Ronald Storrs anılarında şunları ifade ediyor; "1927 de önerdiğim askeri birliğin Lefkoşa'ya nakli, 1929 ve 1930 da önerdiğim anayasa değişikliği ve isyandan altı ay önce istediğim Yunan konsolosunun çekilmesi maalesef gerçekleşmemişti...". Taçgey Debes; (Çevr.), a.g.e., s. 121.

⁶² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457714.

⁶³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer No. 23457714.

lirlemek gerekiyor. Bu yapılırken, Kıbrıs'ta 1931 Ekimi'nde patlak veren Rum isyanı öncesinde Yunanistan'ın Türkiye ile ve bu iki devletin İtalya ile ilişkilerine değinip, aralarındaki sorunları ne biçimde çözümlediklerine atıfta bulunulacak; bu arada uluslararası ortamın özellikle Doğu Akdeniz bakımından belirlenmesi, üzerinde durulan bir başka husus olacaktır. Burada yine değinilmesi gerekli bir nokta olarak Kıbrıs Rum isyanını etkilemesi açısından İngiltere'nin 1930 sularındaki Mısır politikasına çok kısa gönderme yapılacaktır.

Lozan Antlaşması'nın ilgili maddeleri uyarınca Türkiye'de kalan Rumlarla Yunanistan'da kalan Müslümanların değişimi meselesini çözüme kavuşturmak için yapılan sözleşme ve protokol gereği kurulan uluslararası komisyonun Ekim 1923'ten itibaren başlayan çalışmaları sırasında "yerleşmiş" deyiminin kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında deyim yorumlanması bakımından çıkan görüş ayrılığının giderilmesi pek kolay olmamıştır. Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'nın 1925 Şubatı'nda yaptığı yorum, anlaşmazlığı çözümlenemedi. Uyuşmazlık konusu giderek büyümeye başlamış, Aralık 1926'da Atina'da Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan anlaşma ile siyasi bir çözüme kavuşturulabilmiş ise de 1930 yılına değin her iki ülke arasındaki ilişkiler dostane olmaktan uzak kalmıştı. İki ülke arasındaki ilişkilerin yavaş yavaş gelişmesinde iki unsur etkili olmuş görünmektedir. Bunlardan biri İtalya'nın Akdeniz bölgesinde Türkiye ve Yunanistan'ı içine alan bir dostluk ve ittifak sistemi kurmak çabası, diğeri ise Mustafa Kemal ile Venizelos'un ilişkilerin geliştirilmesinde gösterdikleri çabalarıdır. Venizelos'un Yunanistan'ın uğrayabileceği ekonomik ve siyasi zararları göz önünde tutması Türk-Yunan ilişkilerinde önemli bir yumuşamayı gündeme getirmiş, bunun sonucu olarak ta 10 Haziran 1930'da Ankara'da imzalanan antlaşma ile sürüncemede kalan mübadele sorunu tamamiyle çözüm yoluna girmiştir. Bu gelişmeyi Türk-Yunan ilişkilerinin 1954 yılına değin dostluk ve barış içinde seyretmesini sağlayacak 30 Ekim 1930 tarihinde iki devlet arasında üç antlaşmanın imzalanması izlemiştir. Bu antlaşmalar, 1830'dan beri her iki ülke arasında giderek artan, zaman zaman çatışmalara dönüşen ilişkileri barışa dönüştürüyordu. Görüldüğü üzere Kıbrıs'ta 1931 Ekimi'nde Rum isyanının başladığı sıralarda Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler, sorunların çözümlendiği yeni bir dönemi başlatmış durumdaydı. Bu durum Kıbrıs'taki Rum isyanına Türk hükümetinin tamamiyle kayıtsız kalmasını yaratmıştır denilemez. Çünkü daha önce Ankara Hükümeti'nin Kıbrıs'taki konsoloslugu ile Londra ve Atina elçiliklerince gönderilen raporlar sayesinde

Rum isyanıyla ilgili olarak bilgilendirildiğini belirtmiştik. Türk Hükümeti'nin isyan sırasında Yunanistan katında diplomatik girişimlerde bulunmamasının nedenleri olarak, Türk-Yunan ilişkilerinde yukarıda kısaca açıklanan dostluk ve barış havasının etkin ve egemen olmasının yanısıra, daha önce belirttiğimiz gibi Lozan Antlaşması'nın Kıbrıs ile ilgili maddelerinin biçimlendirdiği hukuksal yapı, gösterilebilir. Aynı zamanda Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanmakta olan dostluk ve barış dönemiyle Balkan Birliği konusundaki düşünce ve yaklaşımların Atina Hükümeti'ni Kıbrıs'taki Rum isyanıyla ilgilenmek hususunda yansız kalmak konumuna ittiği, en azından diplomatik alanda ona bu tür bir tavır sergilemek ihtiyacını hissettirdiği söylenebilir.

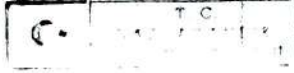
Öte yandan İtalya, diğer devletlerle ilişkilerinde kuvvetli olabilmek için Doğu Akdeniz devletleri ile bir ittifak sistemi kurmak istiyordu. Türkiye' de Baulı devletlerle ilişkilerini düzenlemek ihtiyacını duyuyordu. Aslında bu devletin Türkiye'nin üzerinde emelleri söz konusuydu. Fakat Yugoslavya Fransa ile ittifak imzalayınca, İtalya Yunanistan ve Türkiye'ye karşı davranışını yumuşatmıştı. Bu doğrultudaki bir antlaşma Mayıs 1928'de Roma'da Türkiye-İtalya arasında imzalanmıştı. Bunu Eylül 1928'de Yunanistan ile İtalya arasında imzalanan aynı nitelikli bir başka antlaşma izlemişti. Bu gelişmelere karşın, İtalya Doğu Akdeniz devletlerini etkisi altına almayı amaçlayan saldırgan bir politika izlemeye devam etmiştir.

Kıbrıs'taki Rum isyanı öncesinde bu hareketi etkileyen bir dış gelişme olarak İngiltere'nin Mısır ile olan ilişkilerinde özellikle 1927-1930 arasındaki yaşananları görmekteyiz. Mısır halkının daha önceki yıllardaki tutumu nedeniyle İngiltere 1927-1930 evresinde Kral Fuad yerine Vafd partisi ile tam bağımsızlık konusunu görüşmek zorunda kalmıştı. Görüşmeler 1930'da kesilmiş ise de, İngiltere Mısır ulusçularına ödünler verebileceğini, bunun aslında kaçınılmaz olduğunu belli etmişti. Bu gelişmelerin Yunanistan ve Kıbrıs'taki Rumlar arasında, Kıbrıs'ın statüsüne ilişkin yankıları olmuştur⁶⁴.

⁶⁴ Şükrü Gürel, a.g.e., s. 118.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
KIBRIS KONSOLOSLUĞU

e.12

İngiltere Müstomlekât Nezaretinden Kıbrıs Valiliğine gönderilip Kıbrıs Ceridesi Resmîyesinin 20.10.1911 tarihli nüshâ fevkalâdesinde intişâr eden telgrafnamenin sureti mütercerîsidir.

"Kıbrıs Valisi,

Kıbrıs'ın vaziyetinde bir eseri salâh mevcut olduğunu ahd alinan telgrafnamenizden kesbi ittilâ etmekle mesrurum. V ümit ederim ki bütün Cezire dahilinde asayişin fade olunduğunu yakında bana îşâr edebileceksiniz.

Zatî Haşmetpenahının tebaası bulunan kimseler tarafında bir Britanya Kelenisinde Krâlin mümessilinin herhâl ahval tahtinde elursa elâsun- tecavuze ve tehlikeli nefsiye maruz kalmış olması mühim bir keyfiyet ve ciddi bir meseledir.

Zatî Haşmetpenahının mümessiliğinî tahlîl ifkârıta bulunduğunda Lefkoşa'daki Vilâyet Dairesine bir hücum yapıldığını ve bu hücumun liderleri arasında daha geçenlerde sadakat tahlîfi icra eden kimselerin de bulunduğunu öğrenmiş olduğumla Zatî Haşmetpenahileri pek münselibilhuzur olmuştur.

Ele başlara karşı elyevm teşebbüsatta bulunmuş olmanız. Bunlar hakkında muamelede bulunmanız ve bu hareketi ıskanlanı bastırarak ve yahut - karışıklığa ne şimdi ne de ileride tikkâlde tehammül edilmeyeceğini- muvâbi teessüf elacak kadar yanlış yola sapan kimselere ayan ve beyan kılmak hususunda herhangi bir muamelele lâsimede bulunmanız için muaheretî kâmileye maliksınız.

Bedihidirki mevcut Kanunu Esasî tahtinde bahşedi len hürriyet ve anayasat, gayri sadik siyasi liderler

4de année—No 260

DIMANCHE

8

NOVEMBRE

1931

Prix du No 1 Dr.

L'INDEPENI

Fondateurs : A. MATAKASSO, L. RIZUSSY
Co-directeurs : M. BESSANTON et E. ATTAS

QUOTIDIEN DU SOIR

Avec un ensemble impressionnant, la population de Salonique manifeste sa solidarité avec les Chyriotes en lutte pour la Liberté

Les imposantes cérémonies religieuses de ce matin

Large participation de l'élément israélite au mouvement qui passionne l'hellénisme mondial

Un moment abasourdi par la précipitation avec laquelle se sont déroulées les dernières événements de Chypre, l'opinion publique hellénique vient de se ressaisir. Elle désine, dans tout le pays, une vive émotion contre les sévices dont sont victimes les Chyriotes pour avoir demandé leur rattachement à la mère-patrie.

Le mouvement de protestation a revêtu, aujourd'hui, un caractère exceptionnellement solennel. Dans tous les coins du pays, les cérémonies religieuses pour le repos des âmes des chyriotes tombés au cours de l'insurrection ont pris le caractère de manifestations religieuses en faveur de l'union de Chypre à la Grèce. Dans tous les coins de Salonique, la population, à laquelle s'est joint tout l'élément israélite, a exprimé, avec le plus grand enthousiasme, sa profonde sympathie pour le mouvement de libération déclenché par le Métropolitain de Chypre.

Aux cris de « Vive Chypre », l'Union à la Grèce, par lesquels les orateurs de la journée terminaient leurs discours, Orthodoxes et Juifs, ont répondu avec le même enthousiasme : « Vice Chypre / Vive l'Union à la Grèce ». Puis, ce vœu a été énoncé au chœur et sans autre effusion de sang. Puisse la protestation internationale que publie hellénique trouver un écho dans l'opinion publique mondiale et influencer les dirigeants (les Anglais) dans les circonstances et un magnifique orateur, M. Sir S. Baldwin (Vice) général (Ellas) monarque le capitaine André du catalane et des membres de cette, l'opinion publique ainsi que les séduits, l'opinion publique mondiale.

Salonique — L'effluve et la population — L'opinion publique hellénique vient de se ressaisir. Elle désine, dans tout le pays, une vive émotion contre les sévices dont sont victimes les Chyriotes pour avoir demandé leur rattachement à la mère-patrie.

Le mouvement de protestation a revêtu, aujourd'hui, un caractère exceptionnellement solennel. Dans tous les coins du pays, les cérémonies religieuses pour le repos des âmes des chyriotes tombés au cours de l'insurrection ont pris le caractère de manifestations religieuses en faveur de l'union de Chypre à la Grèce. Dans tous les coins de Salonique, la population, à laquelle s'est joint tout l'élément israélite, a exprimé, avec le plus grand enthousiasme, sa profonde sympathie pour le mouvement de libération déclenché par le Métropolitain de Chypre.

On Behalf of the City second Capital of Greece During the world war. 6 armies and esteem and ad ditional virtues of the nob le inaccessible. By of allb excellencies as to uphold. I moral prestige, the handes

İzzet Öztoprak

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti

I nci Daire Umum Müdürlüğü
2 nci Şube

Ankara

19 j

Hulâsa : Kıbrıs isyanı hakkında.

Le f. 2

Yüksek Başvekâlete

22.11.931 tarih ve ^{22/53}/₆₈₈ numaralı tezkereye zeyildir:

Kıbrıs Meclisi kavanininin 13/II/1931 tarihinde lağvolunduğu ve hükümet tarafından muhtelif tarihlerde neğrolunan evamir ve mukarreratın yeni bir nizamname ile tevhit edildiği Kıbrıs Konsolosluğumuzdan iğar olunmaktadır.

Bu hususta hükümetin resmî gazetesi olan The Cyp^r Gazette'in fevkalâde nüshasında intişar eden fermanın bir sureti mütercemesi ile ahiren neğrolunan Nizamnamenin türkç bir nüshası merbuten Yüksek makamlarına arz ve takdim kılınmıştır efendim.

mf

Hariciye Vekili

a. c.

[Handwritten Signature]

Takdim

12-XII-931

Hafız

17-XII-931

